

יסודות קרבן פסח

שיעור שני

פסח דורות – היחס בינו לשאר הקרבנות

מקורות

- א. משנה פסחים סד.
- ב. גמ' פסחים סד:-סה. "כהן הקרוב... עולה טעונה יסוד"
- ג. משנה זבחים פ"ה מ"ח; פירוש המשנה לרמב"ם, שם
- ד. משנה פסחים פ"ז מ"ד
- ה. רש"י כתב יד מנחות צב: ד"ה קרבנו
- ו. אור שמח הל' חמץ ומצה פ"ו ה"א
- ז. העמק דבר דברים טז, ג ד"ה למען תזכור

פירוש המשנה לרמב"ם זבחים פ"ה מ"ח

דע כי מה שאמרתי בהקדמת דברי במסכתא זו, שלמים או דומיהן, לא נתכוונתי אלא לשלשה קרבנות אלו כלומר הבכור והמעשר והפסח, לפי שהם דומים לשלמים במקום השחיטה, ובהקטרת אמורין, ובמקומות האכילה, ושהאוכלין זכרים ונקבות ועבדים, ושהם כולם קדשים קלים, ובזמן אכילתן, מלבד הפסח שנתבאר בכתוב. ושמא יקשה מקשה ויאמר מדוע לא אמרת מיני הקרבנות שבעה ותמנה שלשת אלה נוסף על החטאת והעולה והאשם והשלמים, הנה זה לא יתכן בחלוקה, כי אותם ארבעת הסוגים חוזר חיוב כל אחד מהם ליחיד במצבים שונים, ויש שהצבור חייב בהם בזמנים שונים, מה שאין כן אלו. ועוד שלא מנה הכתוב אלא סוגים אלו בלבד והם אשר קבע להם תורות והוא אמרו זאת התורה לעולה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים, ואמר אחרי כן אשר צוה ה' וכו'. הרי אין שם קרבן זולת אלו.

רש"י כתב יד מנחות צב: ד"ה קרבנו

קרבנו - שלוש קרבנות כתיבי בסמיכה בשלמים בויקרא, קרבנו שבא לשום ריצוי ודורון ולא בכור ומעשר ופסח שאינם באים לריצוי אלא חובה הם עליו ולא לכפרה.

אור שמח הל' חמץ ומצה פ"ו ה"א

אולם נתבונן בהא דאמר פ"ק דברכות דף ט' ע"א ר' אליעזר אומר בערב אתה זובח, וכבוא השמש אתה אוכל, מועד צאתך ממצרים אתה שורף, וזה פלא, דהא אין שורפין קדשים ביום טוב. ופירש"י, כלומר בבוקר הוא נותר, שהגיע זמן שריפה כו', וכמה דחוק טובא, כיון דנאסר באכילה מחצות תו מאי הוסיף זמן אור הבוקר, מאי נפ"מ שאינו נשרף מחמת לילה או שאינו נשרף מחמת יום טוב. וכן קשה טובא לראב"ע דאמר לא תותירו ממנו עד בוקר והנותר ממנו עד בוקר, וצ"ל לא תעשו דבר שיבוא לידי נותר עד הבוקר. וזה דחוק טובא.

לכן נראה לנו לפרש כך, דהנה קרבן פסח חלוק בדינו מדין כל הקרבנות, דכל קרבנות מצוה לאוכלן, אבל אינה מצוה על הקרקפתא דגברי, אלא שיהיו נאכלין ולא יבאו לידי נותר, אבל הפסח מצוה שכל אחד יאכל כזית, ואם אינו אוכל כזית אינו ראוי להימנות על הפסח, וצריך להאכל במצה ומרור, ופסח מצרים היה בו עוד דינים, שנאכל בחפזון. וא"כ גלי קרא דאינו נאכל בדין תורת פסח רק עד חצות, אבל אחר חצות נאכל עד הבוקר, אבל לא בתורת

פסח, שעיקרו אינו אלא לאכילה, רק כמו תודה ושלמים וכי"ב, ואם נאכל אחר חצות בטל מצות אכילת פסח, והוי כשאר קרבן הנאכל, שאין מצוה בבעלים דוקא, אלא שיאכל מי שהוא מבני החבורה, ולזה מועיל הגזירה שוה, שזה פרט מפרטי הפסח, אבל קרא אמר שלא תותירו ממנו עד בוקר, דעד הבוקר יכול לאכול כל הלילה, כמו תודה, וזמן שריפה חל כשיגיע זמן בוקר, שאז אינו נאכל כלל, ולכן מועד צאתך ממצרים אתה שורף, פירוש שאז אינו נאכל כלל, ונקרא נותר, והאוכלו בכרת, וכן אם יחשוב אדם לאוכלו אחר חצות אינו מתפגל, כיון דזמן אכילה קרבן אחר אית לי' עד הבוקר, ורק אם מחשב לאוכלו אחר אור הבקר הוי פיגול. וזה נכון.

העמק דבר דברים טז, ג ד"ה למען תזכור

ומי שבא לארץ ישראל כמו שהיה במשך נ"ד שנה אחר חורבן בית שני עד שחרש רופוס את ההיכל והרס את המזבח, שבזה המשך היו אסורים להקריב כל הקרבנות שכתוב בהו ריח ניחוח, כדכתיב בספר ויקרא כ"ו ל"א: 'והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם', היינו אפילו בזמן שאפשר להקריב שיהיה המזבח מכל מקום קיים, לא יהיה לריח ניחוח, וממילא אסור להקריב, כדתנן סוף פרק ד' דזבחים, דבעינן שיהא הקרבן לשם ריח ולשם ניחוח, והנה בכל הקרבנות כתיב ריח ניחוח, אפילו בחטאת כתיב ויקרא ד' ל"א, ובבכור כתיב בפרשת קרח, ומעשר בהמה איתקש בכ"ד לבכור, זולת פסח שאינו קרב לריח ניחוח, משום הכי קרב אחר החורבן כל זמן שהיה המזבח קיים.

בשיעור שעבר דנו בטיבו של פסח מצרים. עמדנו על כך שלא מופיעה בו הקרבה על גבי המזבח, וראינו שתי גישות בביאור הדבר: לפי גישה אחת – הדבר מלמד כי פסח מצרים אינו קרבן, ולפי גישה שנייה – גם פסח מצרים הוא קרבן, ויש למצוא כיצד התקיימה בו ההקרבה.

דברים אלו אמורים לגבי פסח מצרים, אך פסח דורות קרב על גבי המזבח ככל הקרבנות. כן מבואר במשנה במסכת פסחים¹:

שחט ישראל וקיבל הכהן... כהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד... קרעו והוציא אימוריו, נתנו במגיס והקטירן על גבי המזבח. [סד.]

והגמ' לומדת דבר זה מדרשה:

דתניא, רבי יוסי הגלילי אומר: 'את דמם תזרק על המזבח ואת חלבם תקטיר' – דמו לא נאמר אלא דמם, חלבו לא נאמר אלא חלבם; לימד על בכור ומעשר ופסח שהן טעונין מתן דמים ואימורין לגבי מזבח. [סד:]

מוסכם אם כן כי פסח דורות הוא קרבן.

מדברים אלו עולה כי פסח דורות שונה במהותו מפסח מצרים: פסח מצרים אינו קרב לה' וכלל אינו נחשב קרבן, ואילו פסח דורות קרב לפני ה' ובכך הוא דומה לשאר הקרבנות.

על אף האמור, ישנן הלכות ייחודיות לפסח המבדילות בינו לבין שאר הקרבנות. חלק מהלכות אלו מופיעות במשנה במסכת זבחים:

הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים... שינה באכילתו, הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם, ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד. הפסח אינו נאכל אלא בלילה, ואינו נאכל עד חצות, ואינו נאכל אלא למנויו, ואינו נאכל אלא צלי. [זבחים נו:]

¹ וכן מבואר במשנה במסכת זבחים [פ"ה מ"ח]: "הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים, שחיתן בכל מקום בעזרה, ודמן טעון מתנה אחת, ובלבד שיתן כנגד היסוד".

עדיין ניתן לטעון כי אין בהלכות אלו בכדי לבדל את פסח משאר הקרבנות. לכל אחד מסוגי הקרבנות (עולה, חטאת, שלמים וכו') ישנן הלכות ומאפיינים הייחודיים לו, וכך גם לפסח ישנן הלכותיו הייחודיות לו. כך, על אף דיניו החריגים, הפסח מהווה חלק ממערכת הקרבנות.

לפי הצעה זו, הפסח הינו סוג קרבן בפני עצמו בתוך מערכת הקרבנות. אולם, הרמב"ם בהקדמתו למסכת זבחים קובע בנחרצות כי יש ארבעה סוגי קרבנות בלבד:

וסוגי הקרבנות ארבעה, והם: העולה והחטאת והאשם והשלמים ודומיהם. ואין בתורתנו שום קרבן לא קרבן יחיד ולא קרבן צבור זולת אחד מארבעת סוגים אלו או כולם.

[הקדמת הרמב"ם למסכת זבחים]

לאור תפיסתו זו, הרמב"ם טוען כי קרבן פסח הינו סוג של קרבן שלמים²:

דע כי מה שאמרתי בהקדמת דברי במסכתא זו, שלמים או דומיהן, לא נתכוונתי אלא לשלשה קרבנות אלו כלומר הבכור והמעשר והפסח, לפי שהם דומים לשלמים במקום השחיטה, ובהקטרת אמורין, ובמקומות האכילה, ושהאוכלין זכרים ונקבות ועבדים, ושהם כולם קדשים קלים, ובזמן אכילתן, מלבד הפסח שנתבאר בכתוב³. [פיה"מ זבחים פ"ה מ"ח]

ניתן עדיין לטעון – וכן משתמע מלשון הרמב"ם – כי הפסח הוא סוג של קרבן שלמים, אלא שקרבן שלמים כולל בתוכו תתי סוגים בעלי דינים שונים וייחודיים. אולם מדברי האור שמח עולה שיטה שונה בעניין זה. האור שמח מחדש כי על אף שהפסח אינו נאכל אלא עד חצות⁴, ניתן לאוכלו עד הבוקר בתורת שלמים:

לכן נראה לנו לפרש כך, דהנה קרבן פסח חלוק בדינו מדין כל הקרבנות, דכל קרבנות מצוה לאוכלן, אבל אינה מצוה על הקרקפתא דגברי, אלא שיהיו נאכלין ולא יבאו לידי נותר, אבל הפסח מצוה שכל אחד יאכל כזית, ואם אינו אוכל כזית אינו ראוי להימנות על הפסח, וצריך להאכל במצה ומרור, ופסח מצרים היה בו עוד דינים, שנאכל בחפזון. ואם כן גלי קרא דאינו נאכל בדין תורת פסח רק עד חצות, אבל אחר חצות נאכל עד הבוקר, אבל לא בתורת פסח, שעיקרו אינו אלא לאכילה, רק כמו תודה ושלמים וכיוצא בזה, ואם נאכל אחר חצות בטל מצות אכילת פסח, והוי כשאר קרבן הנאכל, שאין מצוה בבעלים דוקא, אלא שיאכל מי שהוא מבני החבורה.

מדברי האור שמח עולה כי הפסח הוא בעל זהות כפולה: הוא גם 'קרבן' וגם 'פסח'⁵. מצד זהותו כקרבן הוא קרבן שלמים, אך הגדרתו כפסח מקנה לו דינים ייחודיים. על בסיס הבנה זו מחדש האור שמח, כי תתכן מציאות בה הפסח ייאכל כשלמים בלבד⁶.

עד כה עלו שתי הבנות בביאור טיבו של הפסח:

- א. הפסח הוא סוג קרבן בפני עצמו בתוך מערכת הקרבנות.
- ב. הפסח הוא בעל אופי כפול: גם קרבן שלמים וגם 'פסח'.

הבנות אלו התבססו על ההשוואה בין הפסח לשאר הקרבנות. אולם, ניתן להבין כי על אף שפסח דורות קרב על גבי המזבח, יש הבדל עקרוני בינו לבין שאר הקרבנות. הקרבנות באים לשם ריצוי

² הקשר בין שלמים לפסח עולה מדין 'מותר הפסח' הקרב שלמים, ואכמ"ל.

³ הרמב"ם מוסיף ומבאר כי ההכרח בקביעה זו.

⁴ לשיטת רבי אלעזר בן עזריה, המובאת בגמ' בברכות [ט.], בפסחים [קכ:] ובזבחים [מ:].

⁵ דברים אלו מסתברים יותר לפי ההבנה שפסח מצרים אינו קרבן. בהתאם לכך, הגדרת פסח דורות כקרבן באה כתוספת להגדרתו הבסיסית כפסח, הגדרה שאינה שייכת למערכת הקרבנות.

⁶ הזכר יצחק [ח"א סי' מג] מבאר על פי עיקרון זה את דיני 'מותר הפסח', ואכמ"ל.

וכפרה ולשם "ריח ניחוח", ואילו לגבי פסח אומרת המשנה, כי בשונה משאר הקרבנות שאינם נאכלים כאשר באים בטומאה, פסח הבא בטומאה נאכל:

הפסח שבא בטומאה נאכל בטומאה, **שלא בא מתחילתו אלא לאכילה.** [משנה עו:]

המשנה מגדירה כי האכילה היא עיקרו של הפסח. משתמע מכך, כי על אף שהפסח קרב על גבי המזבח, ההקרבה היא כעין תנאי בעלמא, ועיקרו של הפסח אינו ההקרבה אלא האכילה.⁷

יש לתמוך הבנה זו בדברי רש"י, המבאר מדוע בבכור, מעשר ופסח אין סמיכה:

שלושה קרבנות כתיבי בסמיכה בשלמים בויקרא, קרבנו שבא לשום ריצוי ודורון ולא בכור מעשר ופסח שאינם באים לריצוי, אלא חובה הם עליו ולא לכפרה.

[רש"י כתב יד מנחות צב. ד"ה קרבנו]

מבואר בדברי רש"י, כי פסח אינו בא לשם ריצוי וכפרה.⁸ ואם כן, לשיטתו קיים הבדל בין פסח לשאר הקרבנות.⁹

דברים מפורשים בעניין זה מופיעים בדברי הנצי"ב, הטוען כי בשונה משאר הקרבנות, קרבן פסח אינו קרב "לריח ניחוח", ולכן הוא הקרבן היחיד שניתן להקריבו בתקופת הגלות:

שבזה המשך היו אסורים להקריב כל קרבנות שכתוב בהם ריח ניחוח, כדכתיב בספר ויקרא כ"ו ל"א 'והשמותי את מקדשיכם ולא אריח ריח ניחוחכם', היינו אפילו בזמן שאפשר להקריב שיהא המזבח מכל מקום קיים, לא יהיה לריח ניחוח וממילא אסור להקריב... והנה בכל הקרבנות כתיב ריח ניחוח... זולת פסח שאינו קרב לריח ניחוח, משום הכי קרב אחר החורבן כל זמן שהיה המזבח קיים. [העמק דבר דברים טז, ג ד"ה למען תזכור]

לפי דברים אלו, על אף ההבדלים המעשיים בין פסח דורות לפסח מצרים, פסח דורות דומה במהותו לפסח מצרים ולא לשאר הקרבנות: הוא אינו בא לא לשם ריצוי וכפרה ולא לשם "ריח ניחוח", אלא לשם אכילה בלבד, בדומה לפסח מצרים.¹⁰

הבנה זו בטיבו של הפסח דורשת עיון נוסף: אכילה זו – על שום מה? בעזרת ה' נעסוק בכך בשיעור הבא.

לתגובות ולהערות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל

⁷ ייתכן וניתן להבין את דברי המשנה באופן מתון יותר, כי כוונתה לשלול את מקומה של ההקרבה אלא להעצים את מקומה של האכילה. אולם, תוס' [זבחים זבחים צט: ד"ה אמר] כותבים: "ונראה לפרש, כיון דעיקר פסח לא בא אלא לאכילה, כדתנן פסח הבא בטומאה נאכל בטומאה שעיקרו לא בא אלא לאכילה, הלכך לא חיישינן ביה לאנינות בזמן הקרבה אלא בזמן אכילה". מדברי תוס' עולה כי פסח בא לשם אכילה בלבד. [סמך להבנה זו משיטת הרמב"ם [ספר המצוות מ"ע נה-נו; הל' קרבן פסח פ"א ה"א, פ"ח ה"א], המונה בקרבן פסח כמצוה את השחיטה ואת האכילה, וזאת בניגוד לשאר הקרבנות, בהם מונה את העבודה כמצוה].

⁸ לעומת דברי רש"י, הרמב"ן [כתובות לב. סוד"ה שכן] כותב: "ופסח כיון דאיכא הרצאת דמים מכפר הוא, וצריך עיון ובדיקה".
⁹ אין כאן המקום לדון בגדר בכור ומעשר.

¹⁰ לפי זה יש לשאול מדוע פסח דורות קרב על גבי המזבח. ייתכן והדבר בא כדי להבדיל בין שחיטת ואכילת הפסח לשחיטת ואכילת חולין. לפי זה, בפסח מצרים, לא היה צורך להקריבו לה' כדי להגדירו כ"זבח פסח הוא לה", אך לדורות הדבר נצרך. [ניתן לבאר באופן נוסף, כי הדבר נובע מחמת החובה לזבוח את הפסח לפני ה' – כדברי הכתוב [דברים טז, ה-ו]: "לא תוכל לזבח את הפסח באחד שעריך... כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם תזבח את הפסח" וכו' – ואין מקום לזבוח לפני ה' בהמה שאינה קרבן].